

TRAKŲ SUFRAGANATO IR JO VALDŲ ISTORIJOS BRUOŽAI XIX A.

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

Vilniaus vyskupijoje sufragano pareigybės¹ genezė siekia XVI a. antrą pusę – pirmasis vyskupijos sufraganas, kurio buvimo faktas grindžiamas pirminių šaltinių duomenimis, buvo Jonas iš Miechovo². Vyskupo Mikalojaus Zenkovičiaus 1638 m. įsteigtas Baltarusijos sufraganas³ laikytinas šios administracinės vyskupijų valdymo struktūros tinklo susidarymo Vilniaus vyskupijoje užuomazga. Trakų sufraganas – chronologiškai antrasis Vilniaus vyskupijoje. Jo ištakos – XVIII a. aštunto dešimtmečio vidurys. Kitaip negu Baltarusijos sufraganas, kurio istorija baigėsi su Abiejų Tautų Respublikos padalijimais, Trakų sufraganas išliko po valstybės padalijimų Vilniaus vyskupijai atsidūrus Rusijos imperijoje ir patekus į imperijos valdžios iniciatyva įsteigtą Mogiliavo arkivyskupiją. Taigi Trakų sufragano XIX a. istorija yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais susiklosčiusių vyskupijos valdymo tradicijų tęstinumo apraiška.

Istoriografijos ir šaltinių apžvalga. Trakų sufragano istorija bendrais bruožais temos literatūroje ne kartą aptarta, tačiau išsamiau analizuota iki

¹ Abiejų Tautų Respublikos katalikų vyskupijose buvo plačiai paplitusi ikitridentinė sufragano pareigybės samprata, t. y. sufraganais vadinti ne tik metropolitui tiesiogiai pavaldžių vyskupijų ordinarai, kaip apibrėžia potridentinės bažnytinės teisės normos, bet ir vyskupijų vyskupų padėjėjai (*episcopi auxiliaries*), turintys vyskupų *in partibus infidelium* titulą; žr. Piotr Hemperek, „Biskup sufragan“, in: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1976, k. 614.

² Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i pracę biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912, p. 76.

³ Vyskupijos administracinė struktūra, kurios centras nesutampa su vyskupijos centru, šiame straipsnyje apibrėžiama terminu „sufraganas“. Lenkų istoriografijoje vyskupijos administracinė struktūra, esanti atokesnėje jos dalyje, apibrėžiama terminu *sufraganat okręgowy*. Terminas „sufraganija“ šiame straipsnyje vartojamas įvardyti administracinei struktūrai, sutampančiai su vyskupijos centru.

šiol nebuvo. Šios administracinės struktūros ir ją administravusių, kaip ir kitų Vilniaus vyskupijos sufraganatų ir sufragano pareigas ėjusių aukštesniųjų vyskupijos dvasininkų, naratyvo genezė sietina su Jono Kurčevskio (Kurczewski), Vilniaus katedros kapitulos prelato įvairius vyskupijos istorijos klausimus analizuojančiais darbais, publikuotais XX a. pradžioje. Iki šiol aktualumo nepraradusioje ir tyrėjų dažnai cituojamoje Vilniaus vyskupijos istorijos sintezėje Kurčevskis glaustai pristatė Trakų sufraganatą, pateikė žinių apie jo įsteigimą, paskelbė sufraganų sąrašą, šalia kiekvienos personalijos nurodydamas pagrindinius biografijos faktus⁴. Nepaisant pasitaikančių netikslumų nurodant biografijos datas, tarp jų ir sufragano tarnystės pareigų trukmę, tai yra vertinga faktografinė medžiaga Trakų sufraganato istorijos tyrimui.

Paulius Rabikauskas, publikavęs Vatikano slaptajame archyve (*Archivio Segreto Vaticano*) saugomas LDK vyskupijų vyskupų reliacijas Apaštalo Sostui ir Vilniaus vyskupiją liečiančių dokumentų rinkinio tome paskelbęs vyskupijos hierarchų vardinių sąrašą, papildė Kurčevskio sudarytąjį⁵. Pastebėtina, kad Rabikausko XX a. aštuntame dešimtmetyje publikuotas vyskupijos sufraganų sąrašas nėra identiškasis Kurčevskio XX a. pradžioje paskelbtajam. Tyrėjai yra atkreipę dėmesį į šiuose sąrašuose esančius nesutapimus⁶. Mažai tikėtina, kad Rabikauskas apie Kurčevskio veikalą nežinojo, tačiau neatmestina, kad juo galėjo nesinaudoti.

Trakų sufraganato genezė – vienas iš šio administracinio vyskupijos darinio raidos etapų, yra sulaukusi tyrėjų dėmesio. Monografinio tyrimo apie vyskupą Ignatą Jokūbą Masalskį autorius Tadeusz Kasabuła remdamasis pirminiais šaltiniais ir Livonijos (Inflantų) vyskupo Juozapo Kosakovskio, pirmojo Trakų sufragano, memuarais, išnagrinėjo Trakų sufraganato įsteigimo aplinkybes⁷. Trakų sufraganato raidą XIX a. pristatė Kurčevskis

⁴ Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 75–91; Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska: w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. 1, Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1908, p. 322–328.

⁵ Vilniaus vyskupų sąrašas, in: *Relationes status dioecesium in Magno ducatu Lituaniae*, t. 1: *Dioecesis Vilmensis et Samogitiae*, parengė Paulius Rabikauskas SJ, Romae: Academiae Lituanae Catholicae Scientiarum, 1971, p. 11–17.

⁶ Tadeusz Krahel, „Historiografia (archi)diecezji wileńskiej do 1939 roku“, in: *Studia z historii kościoła w Polsce*, t. 5, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1979, p. 120; Tadeusz Krahel, „Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej“, in: *Studia teologiczne*, Białystok-Drohiczyn-Łomża, 1987–1988, t. 5–6, p. 31–33.

⁷ Tadeusz Kasabuła, *Ignacy Massalski, biskup wileński*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998, p. 158–163.

aukščiau minėtame veikale⁸. Nagrinėdama Vilniaus vyskupijos sufraganatų tinklą ir sufraganus kaip funkcinę hierarchinės katalikų dvasininkijos grupę XIX a., bendrais bruožais esu aptarusi ir Trakų sufraganato raidą⁹. Faktas, kad Trakų sufraganatas ir jam priklausiusios valdos XIX a. imperijos valdžios valia atiteko Vilniaus universitetui, temos literatūroje funkcionuoja. Tačiau išsamiau universitetinis Trakų sufraganato laikotarpis nėra nagrinėtas. Pastebėtina, kad apskritai Vilniaus universiteto žiniai atitekusių pojęzuitinių valdų valdymo ir raidos peripetijos iki šiol tyrėjų dėmesio stokoja. Universiteto istorijai skirtuose monografiniuose tyrimuose ir sintezėse iki šiol apsiribojama, kaip taisyklė, Józefo Bielińskiego XX a. pradžioje rašytoje Vilniaus universiteto istorijoje pateiktų duomenų¹⁰ fragmentišku perpasakojimu. Trakų sufraganatui priklausiusios ir Universitetui imperijos valdžios sprendimu perduotos valdos XX a. antroje pusėje publikuotų Universiteto istorijos sintezių autorių apskritai neminimos¹¹. Kolektyvinėje monografijoje, skirtoje Universiteto turtų istorijai, pagrindinis dėmesys skirtas kultūrinio paveldo dalykams. Žemės valdų, tarp jų ir XIX a. perduotų bažnytinių beneficijų, klausimai šiame monografiniu tyrimu įvardytame veikale¹² nepateko tarp analizės vertų temų. Vilniaus universiteto istoriją XIX a. nagrinėjęs Danielis Beauvois atkreipė dėmesį, kad klausimas apie tai, kaip Universitetas valdė jam atitekusias bažnytines valdas, nėra deramai iširtas. Jis konstatavo tokio tyrimo svarbą mentalinei to meto visuomenės charakteristikai, tačiau apsiribojo Universiteto atkaklių siekių ginti savo valdas pastebėjimu ir glaustu specialiai tam sukurto valdų administravimo mechanizmo aptarimu¹³. Liudas Truska, studijos apie bažnytinę žemėvaldą

⁸ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, p. 86–89.

⁹ Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus vyskupijos sufraganatai XIX a.: raidos bruožai ir sufraganų, kaip funkcinės aukštosios dvasininkijos grupės, charakteristikos metmenys“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2017, t. 40, p. 79–84.

¹⁰ Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, t. 3, Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki, 1899–1900, p. 236–237.

¹¹ Žr., pvz., skirsnį apie universiteto ūkį in: *Vilniaus universiteto istorija, 1803–1940*, atsakingasis redaktorius Vytautas Merkys, Vilnius: Mokslo, 1977, p. 32–33; *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, atsakomasis redaktorius Alfredas Bumblauskas, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 517–518.

¹² *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XV–XXI amžiai)*, atsakomasis redaktorius Vygintas Bronius Pšibilskis, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

¹³ Daniel Beauvois, *Wilno – polska stolica kulturalna zaboru rosyjskiego 1803–1832*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2010, p. 114–122.

Lietuvoje XVIII a. antroje pusėje – XIX a. pirmoje pusėje autorius, konstatavęs Trakų sufragano pareigybės ir šiam sufraganatui priklausiusių valdų perdavimą Universitetui, išsamiau šio epizodo neanalizavo. Sufraganų žemėvaldą ir pajamas savo darbe tyrėjas aptarė bendrame kontekste, neišskirdamas jų į atskirą pogrupį¹⁴.

Apie Trakų sufraganatui priklausiusias žemės valdas yra rašęs Povilas Pakarklis, tyręs ekonominę ir teisinę Katalikų Bažnyčios padėtį Lietuvoje¹⁵. Pastarasis darbas atskira knyga išleistas sovietiniais metais, tad neišvengiamai persmelktas laikotarpiui būdinga retorika, neatmestina, atspindintis autentišką pabrėžtinai neigiamą autoriaus nusistatymą Katalikų Bažnyčios kaip institucijos atžvilgiu. Tačiau nubraukus laikotarpiui neišvengiamas stereotipines ideologines klišes, tyrėjo paskelbti pirminių šaltinių duomenys yra svarbūs identifikuojant Trakų sufraganatui priklausiusias valdas. Rašant šį straipsnį, naudotasi antruoju, rodyklėmis ir komentarais aprūpintu, leidimu¹⁶. Užsibrėžęs tikslą pateikti Katalikų Bažnyčios Lietuvoje ekonominės raidos pjūvį, Pakarklis išsamiau Trakų sufraganato valdų raidos nenagrinėjo. Akcentuotina, kad Vilniaus vyskupijos sufraganų valdytų žemės valdų, kaip, beje, ir kitų jų pajamų šaltinių, Rusijos imperijos laikotarpiu tema sistemiškai nėra tyrinėta. Universitetinio laikotarpio Trakų sufraganato analizė galėtų tapti atskaitos tašku didesnės aprėpties Vilniaus universitetui XIX a. atitekusių bažnytinių beneficijų raidos tyrimams.

Analizei pasirinktos temos šaltinių bazė pasižymi įvairove. Duomenų yra tiek bažnytinės, tiek pasaulietinės proveniencijos dokumentuose. Universitetinio laikotarpio analizei reikšmingi yra Vilniaus universiteto Tarybos ir Valdybos protokolai, saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje. Vertingų duomenų yra Lietuvos valstybės istorijos archyvo fonduose saugomuose Vilniaus Romos katalikų metropolijos dokumentuose, kuriuose atsispindi bažnytinių žemių valdymo klausimai. Remiantis Rusijos valstybės istorijos archyve

¹⁴ Liudas Truska, *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje feodalizmo epochoje (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje)*, Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1988, p. 37.

¹⁵ Povilas Pakarklis, *Ekonominė ir teisinė katalikų Bažnyčios padėtis Lietuvoje (XV–XIX a.)*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956.

¹⁶ Povilas Pakarklis, „Ekonominė ir teisinė Katalikų Bažnyčios padėtis Lietuvoje (XV–XIX)“, in: Povilas Pakarklis, *Raštai: Ateizmas*, parengė ir paaiškinimus parašė Ingė Lukšaitė, (ser. *Iš Lietuvos filosofijos palikimo*), Vilnius: Mintis, LTSR MA Istorijos institutas, 1987, p. 207–478.

saugomų dokumentų archyvo internetiniame puslapyje pateikiamais aprašais teigtina, kad analizuojamai temai vertingų duomenų yra šiame archyve saugomame Liaudies švietimo departamento fonde (f. 733), tačiau rengiant šį straipsnį galimybės jais pasinaudoti neturėta. Pagrindinis imperijos teisės aktų, reglamentuojančių imperijos valdžios nurodymu įvykdytą bažnytinių žemių perdavimą Vilniaus universitetui ir perduotų valdų administravimą, yra to laikotarpio imperijos teisės aktų rinkinio tomai¹⁷.

Remiantis istoriografija ir archyviniais šaltiniais, šiame straipsnyje siekiama aptarti Trakų sufraganato raidą XIX a., akcentuojant esminius pokyčius. Tikimasi, kad tai galėtų tapti platesnės aprėpties tyrimų pradžia. Sufraganato atsiradimo istorija pristatoma remiantis istoriografija. Susitelkiama ties XIX a. pirmųjų dešimtmečių laikotarpiu, kai iš esmės keitėsi Trakų sufraganato pavaldumas ir radikaliai spęstas Trakų sufraganato pareigybei priskirtų valdų klausimas. Keliami prielaida, kad Trakų sufraganatui priklausiusių žemės valdų administravimo būdų įvairovę išprovokavo sufraganato pavaldumo pokyčiai.

Trakų sufraganato genezė. Trakų sufraganato įkūrimas 1774 m.¹⁸ yra neatsiejamas nuo tuometinio Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos nario, būsimąjo Livonijos (Inflantų) vyskupo Juozapo Kazimiero Kosakovskio. Rapolo Krasausko, šaltiniais ir istoriografija grįstos enciklopedinės šio hierarcho biogramos autoriaus, vertinimu, Kosakovskis, atsiskleidęs kaip Rusijos šalininkas, siekė Lietuvos savarankiškumo atstatymo, nes tik tokioje Lietuvoje tikėjosi užtikrinti savo šeimai pirmaujantį vaidmenį. Pasak Krasausko, šis dvasininkas mažai laiko ir energijos skyręs tiesioginėms savo dvasinio pašaukimo pareigoms. Buvęs „gabus ir gudrus, tačiau nepastovių pažiūrų, siekiąs garbės poaukščių ir turtų“¹⁹. Trakų sufraganato įsteigimo epizodas yra vaizdi tokių istoriografinių išvalgų, teikiančių medžiagos Kosakovskio portretui, iliustracija.

Tyrėjų, analizavusių šio laikotarpio Vilniaus vyskupijos hierarchų veiklą, Kosakovskio sumanytas naujo administracinio vyskupijos vieneto įkūri-

¹⁷ Полное Собрание Законов Российской империи (toliau – PSZ), Санкт Петербург, rink. 1–2, 1830–1884, in: nlr.ru/e-res/law_r/search.php.

¹⁸ Historiografijoje įsitvirtinusi 1775 m. kaip Trakų sufraganato įsteigimo data kvestionuota. 1775 m. pirmuoju Trakų sufraganu paskirtas Kosakovskis, tuo tarpu sufraganatą vysk. Masalskis įsteigė 1774 m. vasarą; žr. Aldona Prašmantaitė, *op. cit.*, p. 73–75.

¹⁹ [Rapolas Krasauskas] R. Krs., „Kasakauskas Juozapas Kazimieras“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 11, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1957, p. 126.

mas nėra siejamas su vyskupijos administravimo gerinimu. Teigiama, kad kitaip negu Vilniaus sufraganija ar Baltarusijos sufraganatas, įkurti siekiant efektyviau valdyti vyskupiją, analogiška administracinė struktūra Trakuose pastoraciniu požiūriu nebuvo būtina. Vyskupo Masalskio pastoracinę veiklą nagrinėjusio Kasabuļos manymu, Trakų sufraganatas veikiau tenkino Kosakovskio ambicijas nei dvasinius tikinčiųjų poreikius²⁰. Sufraganato įsteigimo aplinkybes aprašydamas savo atsiminimuose Kosakovskis neslėpė turėjęs asmeninių siekių, tačiau teigė, kad naujos administracinės struktūros atsiradimas būsiąs naudingas vyskupijai. Pasak Kosakovskio, norėdamas pagerinti savo materialinę padėtį ir sustiprinti turimas pozicijas vyskupijos hierarchijoje, jis pasinaudojo susiklosčiusiomis aplinkybėmis. Apaštalu Sostui panaikinus Jėzuitų ordiną ir konfiskuojant vienuolijos žemės valdas, jis sumanęs parengti „sau palankų ir Bažnyčiai naudingą projektą“²¹. Projekto esmė – užginčijus jėzuitų valdytų palivarkų, buvusių Maišiagalos parapijos teritorijoje, priklausymo vienuolynui teisėtumą, jų pagrindu įkurti naują sufraganatą ir pačiam pradėti eiti sufragano pareigas²². Kosakovskis planavo, kad Trakų sufraganas valdytų du palivarkus: Alaburdiškių ir Musės²³. Tačiau jam pavyko įrodyti, kad šie palivarkai negali būti laikomi jėzuitų valdomis, nes prieš juos perduodant jėzuitams jie buvo Maišiagalos altarijos – taigi diecezinės dvasininkijos – valdos. Todėl jų perdavimas Edukacinei komisijai, kurios žiniai buvo pavestas buvusių jėzuitų valdų tvarkymas, būtų neteisėtas. Kosakovskis tvirtina gavęs iš Jėzuitų archyvo ginčijamų valdų dokumentus iki prasidedant jų liustracijai, tad Edukacinė komisija į savo registrus jų nespėjusi įtraukti. Pasak Kosakovskio, jam prireikė nemažai pastangų ir lėšų tiek tvarkant valdų reikalus, tiek ir Romoje rūpinantis gauti vyskupo *in partibus* titulą tam, kad galėtų tapti Trakų sufraganu. Užsibrėžtą tikslą jis pasiekė – 1775 m. kovo 13 d. buvo paskirtas tituliniu Cinos vyskupu *in partibus* ir tapo pirmuoju Trakų sufraganu²⁴. Konsekracijos iškilmė vyko Varšuvoje, Šv. Kryžiaus bažnyčioje²⁵.

²⁰ Tadeusz Kasabuļa, *op. cit.*, p. 163.

²¹ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego, biskupa inflanckiego*, Warszawa: Skład Główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1891, p. 79.

²² *Ibid.*, p. 79–80.

²³ „[...] ażeby dwa folwarki: Harabardziszki [Haraburdziszki] i Mużę [Mussa], przedtem jako altarye księży świeckich, zagarnione przez Jezuitów, można wyłączyć z pod ogólnej masy dóbr jezuickich [...]“ (*Ibid.*, p. 79–80).

²⁴ [Rapolas Krasauskas] R. Krs., *op. cit.*, p. 126–127.

²⁵ Andrzej Zahorski, „Kossakowski Józef Kazimierz“, in: *Polski Słownik Biograficzny*,

Džiaugėsi šia pergale, juolab kad, kaip rašo, turėjo viską daryti slapčia nuo savo priešininkų, vyskupo favoritų, o ir paties vyskupo. Neslėpė ir kartėlio, kad vyskupas net nepasiteiravęs, kiek jis tam savo lėšų išleides²⁶.

Kosakovskio atsiminimuose minimos Musės palivarko ankstesnę priklausomybę Maišiagalos altarijai patvirtina dokumentų duomenys, tai atsispindi ir istoriografijoje. Pakarklis, remdamasis pirminiais šaltiniais konstatavo, kad vos atvykus jėzuitams į Lietuvą, Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius nupirkęs jiems Vilniuje keturis namus ir atidavęs keliolika didesnių ir mažesnių valdų, tarp jų ir Musės dvarą, priklausiusį Maišiagalos altarijai²⁷. Truska, pasitelkęs 1775 m. tarifų duomenis, nurodė, kad Maišiagalos altarijai priklausiusį Musės palivarką su Balkūnų, Barskūnų, Gojaus, Eičiūnų, Klausučių ir Ulyčėlės kaimais vyskupas Masalskis priskyręs Trakų sufraganatui²⁸. Tuo tarpu dėl Kosakovskio nurodomo Alaburdiškių palivarko, kaip Trakų sufragano valdos, kyla abejonių. Antai Truska Alaburdiškes apibūdino kaip vieną iš Vilniaus akademijos jėzuitams priklausiusių valdų²⁹. Alaburdiškės yra ir 1781 m. buvusių jėzuitų valdų, perduotų Edukacinės komisijos žiniai, sąrašė³⁰. Tuo tarpu Musės valdos į šį sąrašą neįtrauktos. Dabartiniame temos tyrimo etape neįmanu argumentuoti atsakyti, ar Kosakovskio atsiminimuose minimas Alaburdiškių palivarkas, pagal to meto pasaulietinį administracinį padalijimą buvęs Vilniaus paviete, apie 30 varstų į pietryčius nuo Vilniaus³¹, kada nors apskritai priklausė Maišiagalos altarijai. Kaip ir tvirtinti, kad įkūrus Trakų sufraganatą, Alaburdiškių palivarkas tapo vienu iš sufragano pajamų šaltinių. XIX a. pradžioje Trakų sufraganatą imperijos valdžios valia perduodant Vilniaus universitetui, Musės palivarkas su jam priklausiusiais kaimais buvo vienintelė Trakų sufragano valda.

t. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1968, p. 268–272.

²⁶ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, p. 80.

²⁷ Povilas Pakarklis, „Ekonominė ir teisinė Katalikų Bažnyčios padėtis Lietuvoje (XV–XIX)“, p. 264.

²⁸ Liudas Truska, „Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje paskutiniame XVIII a. ketvirtyje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 1987*, Vilnius, 1988, p. 53.

²⁹ *Ibid.*, p. 51.

³⁰ Povilas Pakarklis, *op. cit.*, p. 308.

³¹ „Haraburdziszki (mylnie) Hałaburdziszki“, in: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów*, t. 3, Warszawa: Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1882, p. 32.

Trakų sufraganato perdavimo Vilniaus universitetui aplinkybės. Trakų sufraganatas Vilniaus universiteto žiniai atiteko XIX a. pradžioje. Po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų LDK žemes prijungus prie Rusijos imperijos, buvusi LDK aukštoji mokykla imperatoriaus 1803 m. balandžio 4 d. įsaku pervadinta į pasaulietinei valdžiai pavaldų Vilniaus imperatoriškąjį universitetą³². Pagal įsako 21 straipsnį Universitetui perduotos aštuonios Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų katedrų kapitulų kanonijos (po keturias kiekvienoje vyskupijoje), 10 Vilniaus vyskupijos parapijų su joms priklausančiomis beneficijomis ir Trakų sufraganato pareigybė. Apie Trakų sufraganatui priklausančių valdų perdavimą įsake neužsimeinama. Akivaizdu, kad jų perdavimas Universitetui laikytas savaime suprantamu³³. Tuo pačiu straipsniu numatytas pereinamasis laikotarpis. Universitetas skirtas pareigybes ir valdas, iki tol buvusias išimtinai Katalikų Bažnyčios dispozicijoje, galėjo perimti po jas valdžiusių vyskupijų katedrų kapitulų narių gyvos galvos. Tai lietė ir Trakų sufraganatui priklausiusias. Pastebėtina, kad Universitetui 1803 m. įsaku perduotų beneficijų ir pareigybių priklausomybė Bažnyčiai liko. Reiškėsi tuo, kad Universiteto vadovybė savo sprendimus dėl personalijų skyrimo derino su vyskupijos hierarchais ir katedros kapitula. Tačiau toms pareigybėms priklausančių valdų administravimas buvo išimtinai Universiteto kompetencija.

Dabartiniame temos tyrimo etape turimi duomenys leidžia daryti prielaidą, kad 1801 m. rugpjūčio mėnesį mirus Trakų sufraganato pareigas nuo 1786 m. ėjusiam katedros kapitulos kanauninkui Jurgiui Polubinskiui, naują sufraganą skirti delsta. Neatmestina, kad tam įtakos galėjo turėti politinių aplinkybių padiktuoti aukštųjų dvasininkų skyrimo tvarkos pokyčiai (kaip ir vyskupams, sufraganams Rusijos imperijoje buvo būtina imperatoriaus nominacija; po 1817 m. tai tapo aktualu ir skiriamiems į katedrų kapitulų narius). Ignotas Houvaltas (Houwalt *vel* Houwald) buvo pirmasis Vilniaus vyskupijos sufraganas, į atsilaisvinsią Trakų sufraganato vietą nominuotas Ortodoksų Bažnyčiai priklausiusio valdovo. Katedros kapitulos posėdžių protokoluose kaip Trakų sufraganas nominatas Houvaltas pirmą kart pa-

³² Vilniaus imperatoriškojo universiteto patvirtinimo aktas Nr. 20 701, 1803-04-04, in: *PSZ*, rink. 1, t. 27, p. 526–530, in: nlr.ru/e-res/law_r/search.php.

³³ Įsake – „Trakų sufraganato prelado vieta“ (orig. „Место прелата Троицкой суффрагани“). Pastebėtina, kad Trakų sufraganato valdos nepriklausė katedros kapitulai. Nebuvo ir Trakų prelatūros. Tad aukščiau cituoto Beauvois teiginys apie Trakų prelatūrą (žr. Daniel Beauvois, *op. cit.*, p. 117) yra klaidinantis.

minėtas 1803 m. balandžio mėn.³⁴ Popiežius Houvaltą Vilniaus vyskupo pagalbininku ir Arado vyskupu *in partibus infidelium* nominavo tik 1804 m. rugpjūčio 20 d.³⁵ Taigi imperatoriaus nominacija Houvalto atveju buvo mažiausiai pusantrų metų ankstesnė nei popiežiaus. Neaišku, kokios priežastys lėmė, kad išsventintas į Aradno vyskopus *in partibus infidelium* Houvaltas taip ir nebuvo. Pasimirė 1807 m. gegužės 5 d. kaip Trakų sufraganas nominatas³⁶. Neatmestina, kad baigti kanoninio įteisinimo į sufraganus procedūrą sukliudė sufragano nominato mirtis.

Akivaizdu, kad Houvaltas nominuotas iki imperatoriui pasirašant įsaką, kuriuo Trakų sufraganatas atiteko Universitetui, paskelbimo. Šiuo metu turimais duomenimis 1803 m. yra vienintelė pirminiais šaltiniais galima pagrįsti Houvalto nominavimo į Trakų sufraganus data. Neatmestina, žinoma, kad tarp Houvalto nominavimo ir 1803 m. balandžio 4 d. įsako būta metų ar mėnesių/dienų skirtumo. Tačiau labai galimas dalykas, kad Houvalto paskyrimą ir įsaką, kuriuo Trakų sufragano pareigybė perduodama Universitetui, galėjo skirti kelios dienos. Duomenų, kad Universitetas būtų Houvalto paskyrimą kvestionavęs, nėra. Tai tik dar vienas argumentas, patvirtinantis, kad imperatoriaus sprendimas dėl katalikų hierarchų skyrimo/neskyrimo ne tik laikytas neginčytinu, bet ir aukštesniu už Apaštalu Sosto sprendimus (turint omenyje, kad popiežius nominavo vyskupu *in partibus infidelium* tik 1804 m. antroje pusėje, kanoniniame lygmenyje Houvaltas naujas pareigas kurį laiką ėjo neteisėtai. Vėlesnė Katalikų Bažnyčios Lietuvoje, ypač Vilniaus vyskupijos raida imperiniu laikotarpiu, leidžia teigti, kad tai netruko tapti įprasta praktika). Akivaizdu, kad aukščiausios valdžios sprendimas dėl Houvalto nominacijos buvo ankstesnis. Universitetas buvo priverstas laukti iki Trakų sufragano vieta atsilaisvins. Houvaltui 1807 m. pavasarį mirus, Universiteto Valdyba tuojau pat delegavo į šias pareigas Tada Kundzičių (išsamiau žr. kitame skirsnyje) ir ėmė rūpintis gauti Trakų sufraganatui priklausiusių Musės valdų dokumentus.

Katedros kapitula 1807 m. gegužės 11 d. posėdyje jau svarstė Universiteto raštą dėl Musės valdų inventorių perdavimo³⁷. Tokia skuba yra in-

³⁴ Katedros posėdžio protokolas, 1803-04-13, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAVB RS), f. 43, b. 246, l. 400.

³⁵ „Ignacy Houwalt“, in: www.catholic-hierarchy.org; plačiau žr. Aldona Prašmantaitė, *op. cit.*, p. 102–103 ir kt.

³⁶ Katedros kapitulos posėdžio protokolas, 1807-05-11, in: LMAVB RS, f. 43, b. 247, l. 144–147.

³⁷ *Ibid.*

formatyvus Universiteto požiūrio į savo turtų valdymą pavyzdys, vaizdi Beauvois įžvalgos apie išskirtinį Universiteto angažavimąsi tvarkant savo turtus iliustracija³⁸. Anaiptol ne visiems akademinės bendruomenės nariams Universiteto vadovybės pozicija dėl profesūros įtraukimo/įsitraukimo į ūkinę veiklą buvo priimtina. Antai Getingeno ir Pavijos universitetų auklėtinis gydytojas Jozefas Frankas Universiteto kvietimu atvykęs XIX a. pradžioje drauge su tėvu, taip pat mediku, neslėpė savo nusivylimo Universiteto vadovybės sudėliotais prioritetais. 1809 m. pabaigoje Frankas laiške kuratoriui Adomui Jurgiui Čartoriskiui guodėsi dėl savo neišsipildžiusių lūkesčių: „Pradėjęs dirbti profesoriumi, tikėjau, kad besikuriantis Universitetas suteiks progą kiek galima daugiau prisidėti prie gyventojų švietimo ir, prisipažįstu, kada nors leis taip pagarsėti, kaip ir mano tėvas. [...] Vilniaus universitetas tapo ekonomikos, o ne mokslo įstaiga. Fondų ir pelno tvarkymas užkariavo dėmesį tų, kurie turi rūpintis visuotiniu švietimu“³⁹. Universiteto turimų valdų mastai ir su tuo susijusios administravimo darbų apimtys inspiravo specialios institucijos beneficijoms tvarkyti įsteigimą. 1807 m. pabaigoje Universiteto žinioje esančių valdų tvarkymui įkurtos Vilniaus teisinės-educacinės komisijos⁴⁰ kompetencijai teko ir Trakų sufragano valdų tvarkymo reikalai. 1807 m. įsaku buvo reglamentuotas Universiteto žiniai 1803 m. perduotų bažnytinių beneficijų valdymas. Trakų sufragano faktinis perdavimas 1807 m. Universitetui sutapo su įsaku dėl valdų administravimo išleidimo metais, tad pirminiuose šaltiniuose neretai galima rasti, kad Universitetas bažnytines beneficijas gavo sutinkamai su 1807 m. įsaku⁴¹, nors pastarasis įsakas lietė tik 1803 m. gautų valdų administravimą.

Tadas Kundzičius – Trakų sufraganas. Universitetas 1807 m. atsilaisvinsią Trakų sufragano vietą skyrė buvusiam Jėzuitų ordino nariui, Vilniaus

³⁸ Daniel Beauvois, *op. cit.*, p. 116.

³⁹ Jozefas Frankas, *Atsiminimai apie Vilnių*, iš prancūzų kalbos vertė Genovaitė Dručkutė, Vilnius: Mintis, 2001, p. 244.

⁴⁰ Buvo įsteigtos dvi Komisijos (Vilniuje ir Kšemenice) Universiteto ir jo apygardos mokyklų valdomų beneficijų reikalams tvarkyti; žr. Įsakas „Apie turtų, priklausančių Vilniaus universitetui ir [Vilniaus švietimo] apygardos mokykloms, valdymą“ Nr. 22 725, 1807-12-21, in: *PSB*, t. 29, in: nlr.ru/e-res/law_r/search.php. Įsako tekstas lenkų kalba paskelbtas XX a. pradžioje in: Józef Bieliński, *Uniwersytet Wiedeński (1559–1831)*, t. 1, Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki, 1899–1900, p. 285–288.

⁴¹ Žr., pvz., Jono Civinskio raštas metropolitui Stanislovui Bogušui-Siestšencevičiui, 1818-08-22, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 694, ap. 1, b. 344, l. 15–34 ir kt.

Akademijos auklėtiniui, vėliau jos profesoriui Tadeui Kundzičiui. Peršasi prielaida Kundzičių buvus vieninteliu kandidatu (nėra žinoma, kad būtų svarstyta kita kandidatūra). Kundzičius idealiai atitiko 1803 m. imperatoriaus įsako reikalavimus Universiteto skiriamam sufraganui. Universitetas jam vietoj profesoriaus atlyginimo jau kelintus metus mokėjo 600 sidabro rublių pensiją. Emeritu taikomosios matematikos profesorius tapo įpusėjęs šeštą dešimtį, 1803 m. Vilniaus vyriausiąją mokyklą perorganizuojant į imperatoriškąją universitetą. Istoriografijoje įsitvirtinusi nuomonė, kad ne savo valia⁴². Į pensiją išleistas Kundzičius ir toliau palaikė glaudžius ryšius su akademinė bendruomene. 1803 m. buvo paskirtas seminarijos, rengusios kandidatus į mokytojus, prefektu⁴³, porą kartų (1804, 1808) vizitavo Vilniaus švietimo apygardos mokyklas⁴⁴. Kadangi pagal Universiteto 1803 m. nuostatus profesoriai emeritai laikyti akademinės bendruomenės nariais, Kundzičius kaip profesorius emeritas dalyvaudavo Moralinių ir politinių mokslų fakulteto teologų sekcijos posėdžiuose⁴⁵, 1811 m. Romos katalikų dvasinės kolegijos pavedimu vizitavo Vilniaus vyriausiąją seminariją⁴⁶. Tai gi nuo akademinės bendruomenės reikalų nebuvo nutolęs.

Greta akademinės veiklos Kundzičius nuosekliai kopė bažnytinės karjeros laiptais. Jau 1797 m. (kitur – 1796 m.) tuomet Livonijos (Inflantų) kanauninko pareigas ėjęs Kundzičius buvo paskirtas vyskupijos kancleriu. Kanclerio pareigas ėjo ir po 1798 m. buvusios LDK katalikų vyskupijų pertvarkymo kanoniško įteisinimo ir Kotrynos II 1795 m. įsaku panaikinto Vilniaus vyskupijos vardo gražinimo. Tad sufragano pareigybė Kundzičiaus kunigiškoje tarnystėje nebuvo netikėta. Vilniaus švietimo apygardos kuratoriui pritarus ir aukščiausiai imperijos valdžiai Universiteto kandidatūra patvirtinus, Kundzičius tapo penktuoju Trakų sufraganu (po Kosakovskio, Pranciškaus Gzovskio, Polubinskio, Houvalto) ir gavo valdyti sufraganatui priklausiusias Musės valdas. Pensija, kurią turėjo sudaryti pajamos iš Trakų sufraganui skirtų valdų, Kundzičiui buvo padidinta iki 1500 sidabro rublių. Tai gi daugiau nei dvigubai. Kartu reglamentuota, kad iš sufragano valdų

⁴² Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński*, t. 3, p. 236–237; Leonid Żytkowicz, „Tadeusz Kundzicz“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 16, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Akademii Nauk, 1971, p. 185–186.

⁴³ Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński*, t. 1, p. 115.

⁴⁴ Daniel Beauvois, *op. cit.*, p. 412.

⁴⁵ Wiktor Worotyński, *Seminarjum Główne w Wilnie: Powstanie i pierwszy okres dziejów (1803–1816)*, Wilno: Skład Główny w Księgarni Św. Wójciecha, 1935, p. 162.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 143.

gaunamas perviršis būtų sumokamas į Universiteto kasą. Taip Universitetas iki tol mokėtos pensijos sąskaita planavo ne tik sutaupyti, bet ir papildyti savo biudžetą. Turint omenyje, kad Trakų sufraganato bendrosios pajamos 1803 m. duomenimis nors ir siekė 1800 sidabro rublių, tačiau grynosios tebuvo 1500 sidabro rublių⁴⁷, galimo jų perviršio tikimybė buvo nedidelė. Didesnio pelno stoka, matyt, tikslinga būtų aiškinti ir pirmaisiais metais išryškėjusius Universiteto siekius atsiriboti nuo tiesioginio Musės valdų reikalų tvarkymo, tai paliekant į sufraganus nuominuotam Kundzičiui kaip teisėtam jų turėtojui iki gyvos galvos. Ta aplinkybė, kad Kundzičius tuo metu teturėjo nominuoto sufragano statusą, t. y. kanoniškai jo paskyrimas nebuvo įteisintas, Universiteto pozicijai įtakos neturėjo. Apaštalu Sostas suteikė Kundzičiui Anastasionopolio vyskupo *in partibus infidelium* titulą ir paskyrė Trakų sufraganu tik 1815 m. liepos mėn.⁴⁸ Tai dar kartą patvirtina, kad imperijos valdžios parėdymai dėl katalikų dvasininkijos to meto visuomenės laikyti teisėtais ir nekvestionuotais.

Kundzičius pirmaisiais savo tarnystės sufragano pareigose metais mėgino įtraukti Universitetą į Musės valdų administravimą. Neatmestina, kad to priežastis buvo siekis sklandžiai sutvarkyti jų administravimo perėmimo reikalus – Houvalto sufraganavimo laikotarpiu Musę administravo jo brolis Anupras Houvaltas, turėjęs teisę į jas iki 1809 m. pavasario. Kadangi imperijos valdžia sufragano pareigybę buvo perdavusi Universitetui, tad Kundzičius pagrįstai tikėjosi, kad Universitetas atsiųs savo įgaliotą atstovą pasirašyti valdų perdavimo aktą. Tačiau Universiteto Valdyba nusprendė to nedaryti. Argumentuota, kad prieš porą metų Musės valdos Kundzičiui perduotos valdyti iki gyvos galvos, be to, sutartį su Anupru Houvaltu dėl administravimo jis tąkart taip pat sudarė savo vardu, tad ir dabar privalęs valdas perimti pats ir apie tai informuoti Universiteto Valdybą⁴⁹. Kundzičius tokios pozicijos nekvestionavo. Maža to, Universiteto Valdyba netruko sulaukti jo prašymo perduoti Musės valdas Trakų sufraganato žiniai. Visos iš jų gaunamos pajamos turėtų tekti jam kaip sufraganui. Šalia to buvo pasirengęs gauti profesoriaus emerito pensiją iš Universiteto⁵⁰. Valdyba tokį

⁴⁷ Liudas Truska, „Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje“, p. 73.

⁴⁸ Popiežiaus Pijaus VII 1815 m. bulės dėl Tado Kundzičiaus paskyrimo nuorašas ir jos teksto vertimas į rusų kalbą, in: *LMAVB*, f. 43, b. 1844, l. 1–3.

⁴⁹ Vilniaus universiteto Valdybos protokolas, 1809-03-19, in: *LVIA*, 721, ap. 1, b. 1128, l. 62–73.

⁵⁰ Vilniaus universiteto Valdybos posėdis, 1809-04-12, in: *LVIA*, f. 721, ap. 1, b. 1128, l. 89v–91.

prašymą atmetė kaip nesuderinamą su imperijos valdžios sprendimu perduoti Trakų sufragano pareigybę Universitetui⁵¹. Fragmentiškos užuominos šaltiniuose leidžia teigti, kad 1812 ar 1813 m. pradžioje buvo patvirtinta iki tol ginčyta Musės valdų priklausomybė pojėzuitinių kategorijai. Universiteto rektorius Jonas Sniadeckis ir Vilniaus vyskupijos administratorius Jeronimas Strojnovskis 1813 m. kovo 15 d. pasirašė susitarimą, pagal kurį Musės valdos, kaip priklausiusios jėzuitams, buvo perduotos Trakų sufraganui nominatui profesoriui emeritui Kundzičiui vietoj jam Universiteto mokėtos pensijos. Abi susitarimą pasirašiusios pusės sutarė, kad po Kundzičiaus mirties arba jam sufragano pareigų atsisakius, Musės palivarkas, kaip ir numatyta imperatoriaus 1803 m. įsaku, įteisinusiu Vilniaus vyskupijos bažnytinių valdų perdavimą, gražinama Universitetui. Sutarta, kad tuomet būsimasis Trakų sufraganas būtų išlaikomas iš Gardino parapijos, kurią po jos klebono mirties numatyta prijungti prie Trakų sufraganato, lėšų⁵². Vilniaus vyskupas Strojnovskis įsipareigojo, kad jei Gardino klebonas savo žemišką kelionę baigtų anksčiau už Kundzičių, naujojo neskirti. Kundzičiaus įpėdinis bus kartu ir Gardino klebonas. Universitetas sutiko vardan gerų santykių su vyskupijos vyresnybe teisę deleguoti sufraganą palikti vyskupui su sąlyga, kad tai būtų asmuo, kaip nors susijęs su Universitetu ar mokykla arba bent turintis mokslo darbų⁵³. Atkreiptinas dėmesys, kad 1813 m. susitarimu tarp Universiteto rektoriaus ir vyskupijos administratoriaus buvo legitimuotas Musės valdų priklausymas Kundzičiui iki jo gyvos galvos. Pagal šį susitarimą Universiteto nuostata nesikišti į Musės valdų tvarkymo reikalus Kundzičiui einant Trakų sufragano pareigas tapo oficialiai įteisinta. Tačiau greitai paaiškėjo, kad šis susitarimo punktas yra pažeidžiamas.

Musės valdų byla. Trakų sufraganatą steigiant, Kosakovskiui, kaip minėta, pavyko kvestionuoti Musės palivarko priklausomybę ir pasiekti, kad jis nebūtų įtrauktas į jėzuitų valdytų turtų sąrašus. Trakų sufraganato valdymą perėmus Universitetui, klausimas, ar Musės valdos priskirtinos pojėzuitinių valdų kategorijai, vėl tapo aktualus. Universitetas laikėsi nuostatos, kad tai yra buvusi jėzuitų valda, tad ir administruojama turi būti pa-

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos vizitacijos protokolas, 1828, in: *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 57, b. B 53-1, l. 135.

⁵³ Vilniaus universiteto Tarybos protokolas, 1813-04-01, in: *LVIA*, f. 721, ap. 1, b. 1175, l. 26v–32v.

gal imperijos valdžios nustatytą pojėzuitinių valdų valdymo tvarką. Trintis tarp Universiteto ir Maišiagalos parapijos klebono, kurio valdomos parapijos teritorijoje ir buvo Trakų sufraganui priklausęs palivarkas, kilo vos tik Kundzičius buvo nominuotas į šias pareigas. Tuometis bažnyčios klebonas Okuličius Čaškevičius (Czaszkiewicz) kreipėsi į Universitetą primindamas, kad XVI a. fundacija nustatyta, jog iš Musės valdų parapijoje turi būti išlaikomas kunigas altarista. Altarista fundacija buvo įpareigotas nuolat gyventi Maišiagoje, kiekvieną savaitę aukoti penkias Mišias už fundatorius ir padėti klebonui kasdienėje tarnystėje. Maišiagalos klebonas buvo tikras, kad Trakų sufraganatui perėjus Universiteto žiniai, ši institucija turėtų perimti ir altaristos išlaikymo pareigą⁵⁴. Paaiškėjo, kad Universitetas neketina to daryti motyvuodamas, jog Musė yra buvusi jėzuitų valda, kuriai pirmine fundacija numatyti įpareigojimai, kaip ir kitoms nusavintoms jėzuitų valdoms, yra panaikinti Edukacinės Komisijos ir Vilniaus vyskupo Masalskio sutarimu. Taigi Universiteto nesaisto ir negali saistyti jokie įpareigojimai dėl altaristos išlaikymo⁵⁵. Maišiagalos klebonas tokią Universiteto poziciją dar bandė ginčyti ir vėl kreipėsi į Universitetą įrodinėdamas, kad po Jėzuitų ordino panaikinimo Abiejų Tautų Respublikai perimant Vilniaus akademijos jėzuitų turėtas valdas, Maišiagalos parapinės bažnyčios altarijoms priklausančios nebuvo įtrauktos į pojėzuitinių valdų sąrašus. Atkreipė dėmesį, kad Maišiagalos altarijas su joms priklausančiomis valdomis Vilniaus akademijos jėzuitams 1578 m. tuometis Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius dovanavo įpareigodamas nepažeisti pirmine fundacija nustatytų reikalavimų išlaikyti parapinės bažnyčios altarista diecezinį kunigą. Akcentavo, kad tokio reikalavimo laikytasi tiek jėzuitų valdymo laikais, tiek įsteigus Trakų sufraganatą, kai Musės valdų administravimą perėmė sufraganai⁵⁶. Nepaisant atkaklių Maišiagalos klebono pastangų, Universitetas savo nuostatos nekeitė, o reikalavimą laikytis pirmine fundacija nustatytos tvarkos dėl altaristos prie parapinės bažnyčios išlaikymo iš Musės valdų vertino kaip nepagrįstas pretenzijas. Galiausiai 1818 m. – taigi praėjus daugiau nei dešimtmečiui nuo pirmojo kreipimosi – Maišiagalos klebonas per tuometį Vilniaus vyskupijos oficialą Joną Civinskį kreipėsi į vyskupiją

⁵⁴ Maišiagalos parapijos klebono laiškas Vilniaus universitetui, 1807-05-18, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 344, l. 26.

⁵⁵ Vilniaus universiteto Valdybos raštas Maišiagalos klebonui, 1807-07-07, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 344, l. 23.

⁵⁶ Maišiagalos klebono raštas Vilniaus universitetui, 1807-08-26, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 344, l. 24.

valdžiusį metropolitą Stanislovą Bogušą Siestšencevičių pranešdamas, kad nėra pajėgus vykdyti pavedimo laikytis fundacija numatytų įpareigojimų⁵⁷. Koks buvo metropolito sprendimas, neaišku. Tačiau Universitetas pareigos iš Musės valdų gaunamų pajamų išlaikyti Maišiagalos parapiinės bažnyčios altaristą neprisiėmė.

Ginčą dėl Maišiagalos parapijos altaristos išlaikymo, tikėtina Universitetui nelaukta, netrukus papildė Musės valdų valstiečių pretenzijos dėl nepagrįstai padidintų prievolių, tapusios formaliu pretekstu dar vienai jų administravimo pertvarkai.

Vilniaus švietimo apygardos kuratorius Čartoriskis 1822 m. gegužę gavo Musės valdų valstiečių skundą dėl Kundzičiaus valdymo laikotarpiu padvigubinto lažo ir apskritai padidėjusios priespaudos, kas skundo autorių manymu, darė valstiečių padėtį nepakeliama. Valstiečiai skundėsi, kad per tuos metus, kai Musės valdymą perėmė Kundzičius, daugiau nei 30 valstiečių pabėgo, neištvėrė tironijos. Skųstasi, kad inventoriais numatytas 3 dienų lažas išsitęsęs iki savaitės, tad valstiečiai neturi nė vienos laisvos dienos. Dėl vargiai bepakeliamos nuolatinės priespaudos vien tik einamaisiais metais iš Musės pabėgo dar 12 valstiečių. Nepaisant to, kad Musės valdose stokojama miškų, Kundzičius tuščius pabėgusių valstiečių namelius liepęs nugriauti, o medieną vežti į Vilnių, kur ją naudojo katedros kapitulos jam skirtą namo krosnims pakurti. Dalį medienos panaudojo Musės palivarko dvarelis krosnims pakurti etc.⁵⁸ Čartoriskis nedelsdamas pavėdė Mykolui Chlevinskiui, Raseinių apskrities mokyklų garbės prižiūrėtojui, patikrinti skunde išdėstytus faktus. Paaiškėjo, kad visi jie pasitvirtino. Čartoriskis Universiteto Valdybai rašė, kad Kundzičius sufragano valdų administravimą pavėdęs ūkininkauti negebantiems, tad per pastaruosius metus jos buvusios visiškai nugyventos. Kuratoriaus nuomone, vien to pakanka, kad Musės palivarkas, taikant 1805 m. kovo 4 d. imperatoriaus įsaką nustatytus reikalavimus, iš dabar jį valdančio Kundzičiaus būtų atimtas. Juolab kad paaiškėjo, jog jis nemokėjo, kaip buvo nustatyta, Universitetui pajamų perviršio, kurio kasmet susidarydavo 136 rubliai ir 11,5 kapeikos sidabru⁵⁹. Kuratoriaus sprendimas buvo bekompromisis – nurodė Universi-

⁵⁷ Maišiagalos klebono Okuličiaus Čaškevičiaus raštas vyskupijos oficialui Jonui Cinvinskiui, 1818-08-22, in: *L VIA*, f. 694, ap. 1, b. 344, l. 15v–16.

⁵⁸ Musės valstiečių prašymas kuratoriui Adomui Jurgiui Čartoriskiiui, 1822-05-01, in: *L VIA*, f. 694, ap. 6, b. 41, l. 13–18.

⁵⁹ Kuratoriaus Adomo Jurgio Čartoriskio raštas Vilniaus universiteto Valdybai, 1822-05-22, in: *L VIA*, f. 694, ap. 6, b. 41, l. 110–112.

tetui nedelsiant iš Kundzičiaus Musės valdas atimti ir kaip galima greičiau paskirti apmokamą ir savo tarnystę išmanantį jų administratorių bei kitus tarnautojus, kurie neengtų valstiečių. Siūlė laikinai Musės valdas pavesti administruoti Universiteto adjunktui Kajetonui Krasovskiui (Krasowski). Kuratoriaus manymu, taip Krasovskis, kuris 1820 m. buvo paskirtas į nuo 1803 m. buvusią neužimtą Agronomijos katedrą ir pradėjo dėstyti agronomiją⁶⁰, gaus galimybę pademonstruoti savo gebėjimus praktikoje. Čartoriskio manymu, Krasovskis be didesnės žalos savo dėstomam dalykui gali padaryti akademinę pertrauką. Argumentavo, kad kaip tik šiais metais norinčių laikyti egzaminą mokslo laipsniui gauti iš jo dėstomo kurso nėra⁶¹.

Universitetas Čartoriskio nurodymo nekvestionavo. Taip kuratoriaus valia Krasovskis ėmėsi administruoti Musės valdas. Jam į pagalbą, taip pat kuratoriaus siūlymu, buvo pasiūstas matininkas Bohdanavičius (Bohdanowicz)⁶². Krasovskis buvo įpareigotas pirmiausia sutvarkyti einamuosius reikalus, pasirūpinti, kad būtų laiku apsėti tiek dvarui, tiek valstiečiams priklausantys laukai⁶³. Pagrindinė Krasovskiui kelta užduotis – atlikti detalią Musės valdų inventorizaciją ir paruošti jas 1805 m. kovo 4 d. įsaku numatytai varžytynių procedūrai, kad būtų galima išnuomoti didžiausią kainą pasiūliusiam potencialiam administratoriui.

Vykdydamas Universiteto pavedimą, Krasovskis atvykęs į vietą išsiaiškino, kad Kundzičiaus pasamdytas ekonomas Veisas (Weys) baudė valstiečius savo nuožiūra, dažnai inkriminuojamam prasižengimui neadekvačiomis bausmėmis, ir ėmėsi pagal galimybes padėti taisyti. Universitetas tokiai Krasovskio nuostatai pritarė ir ją rėmė. Tad kurį laiką Universiteto profesūra, užuot svarsčiusi teorinius su agronomijos kurso dėstymu susijusius dalykus, susirinkusi į Valdybos ar Tarybos posėdžius, nevengė sprendžti konkrečių Musės valstiečių bėdų. Antai viename iš Valdybos posėdžių buvo diskutuotas Krasovskio raportas, kuriame adjunktas pranešė, kad metų pradžioje iš akalicos, priklausančios Musės valdoms, pabėgus valstiečiui Jokūbui Rosinskiui dvaro ekonomas, įtaręs, kad valstiečiui pabėgti padėjusi Andžejauskų šeima, atėmė iš jų vienintelę karvę, kuri, Krasovskio aiškinimu, buvusi šios šeimos maitintoja. Universiteto Valdyba tąkart pri-

⁶⁰ Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński*, t. 2, p. 156.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Vilniaus universiteto rektorius raštas Tadui Kundzičiui, 1822-05-18, in: LVIA, f. 694, ap. 6, b. 41, l. 114–116.

⁶³ Rektorius Simono Malevskio pasirašyta instrukcija adjunktui Kajetonui Krasovskiui, 1822-05-??, in: LVIA, f. 694, ap. 6, b. 41, l. 124–126.

tarė Krasovskio siūlymui grąžinti šeimai iki šiol dvare laikomą karvę⁶⁴. Nei šis atvejis, nei kiti valstiečių engimo faktai, fiksuoti Krasovskio Universitetui siunčiamuose raportuose apie padėtį Musės valdose, netapo pretekstu iš esmės pertvarkyti jų valdymą ir panaikinti lažą. Sutarčių su valstiečiais sudarymo galimybė, kaip tai buvo iš dalies padaryta Universitetui atitekusiame Anykščių, Elmininkų ir Panevėžio valdose⁶⁵, taip pat nesvarstyta.

Uoliai Universiteto pavedimą vykdžiusio Krasovskio prašymas jį atleisti, kaip ir to prašymo skubus patenkinimas 1823 m. pavasarį⁶⁶, tik iš pirmo žvilgsnio atrodo kiek netikėtas. Manytina, kad Krasovskio sprendimą trauktis iš laikinojo Musės administratoriaus pareigų inspiravo Universiteto 1822 m. pabaigoje deleguoto profesoriaus Mykolo Očapovskio (Oczapowski) išvyka į Musės palivarką ir jo raportas Universiteto Valdybai⁶⁷. Pastebėtina, kad Očapovskis, Universiteto siuntimu nuo 1819 m. tobulinosi užsienyje pas garsų vokiečių mokslininką, žemės ūkio mokslo Vokietijoje pradininką Albrechtą Danielį Thaerą, 1822 m. grįžo ir užėmė Žemės ūkio katedros profesoriaus vietą⁶⁸. Galima prielaida, kad Universitetas su Očapovskiu siejo ne tik šios dar 1803 m. numatytos katedros įkūrimo planų realizavimą, bet ir agronomijos bei žemės ūkio ekonomikos mokslo suklestėjimo siekius⁶⁹. Neatmestina taip pat, kad puoselėti planai pasinaudoti susiklosčiusia situacija ir Musės valdose steigti praktinę Žemės ūkio katedros bazę. Vilniaus universiteto profesoriaus Ludvigo Heinricho Bojanuso dar 1819 m. siūlyta idėja šios katedros darbą jungti su praktika tuomet Universitete buvo palankiai sutikta, planuota tam reikalui įsigyti dvarą ir rasti žmogų, galintį vadovauti praktiniams darbams⁷⁰. Prielaidą dėl Musės valdų kaip praktinės bazės

⁶⁴ Išrašas iš Vilniaus universiteto Valdybos 1822 m. birželio 27 d. posėdžio, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 41, l. 155.

⁶⁵ Daniel Beauvois, *op. cit.*, p. 120–121.

⁶⁶ Vilniaus universiteto Valdybos raštas Kajetonui Krasovskiui, 1823-04-13, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 41, l. 200.

⁶⁷ Išrašas iš Vilniaus universiteto Valdybos 1822 m. gruodžio 5 d. posėdžio, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 41, l. 176.

⁶⁸ *Alma Mater Vilnensis*, 2009, p. 457–457; Bieliński teigia Očapovskį vykus pas Thaerą ne Universiteto siuntimu, o savo iniciatyva ir lėšomis; žr. Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński*, t. 2, p. 157.

⁶⁹ 1822–1823 mokslo metais agronomijos kursą pradėjo skaityti Očapovskis, beje, keletą metų siekęs Agronomijos katedros profesoriaus vietas. Bieliński manymu, ją galiausiai gavęs kuratoriaus protekcijos dėka; žr. Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński*, t. 2, p. 157–158. Labai galimas dalykas, kad Krasovskis buvo išsiųstas laikinai administruoti Musės valdų vien todėl, kad jo dėstytas kursas būtų perduotas Očapovskiui.

⁷⁰ *Alma Mater Vilnensis*, 2009, p. 456.

patvirtina ir aplinkybė, kad vietoj iš laikinojo administratoriaus pareigų pasitraukusio Krasovskio paskirtajam Očapovskiui keltas tikslas sutvarkyti ūkį taip, jog jis taptų pavyzdiniu ir bent laikinai pasitarnautų jo pasikaitų pritaikymui praktikoje⁷¹. Dabartiniame temos tyrimo etape neįmanu argumentuotai atsakyti, ar Očapovskio studentai tais metais turėjo praktinių užduočių Musės palivarke. Tačiau mokomąją Universiteto Žemės ūkio katedros baze Musės valdos taip ir netapo. Očapovskis baigė įgyvendinti Krasovskiui kaip laikinajam Musės valdų administratoriui Universiteto pavestą užduotį, t. y. parengė jas varžytinių procedūrai ir nuomai.

Musės valdų nuomos formos. Trakų sufraganui Kundzičiui netekus Musės valdų, 1822 m. jam vėl buvo pradėta mokėti pensija iš Universiteto kasos, o valdos pradėtos nuomoti. Pirmąkart jos buvo išnuomos trims metams – nuo 1824 m. balandžio 23 d. iki 1827 m. balandžio 24 d., – ir perduotos valdyti Simonui Kreškevičiui (Kreszkiewicz), per viešas varžytines pasiūliusiam geriausią sumą – 1360 sidabro rublių per metus. Sutartimi Kreškevičius įsipareigojo šią sumą Universitetui per metus dviem lygiomis dalimis po 680 sidabro rublių mokėti iš anksto nustatytas terminais – balandžio 23 ir sausio 10 d. Už vėlavimą sumokėti nustatytą nuomos sumą buvo numatytas valdų atėmimas be jokio teismo proceso, paliekant prievolę gražinti Universitetui įsiskolinimą. Pagal sutartį Kreškevičius privalėjo laikyti inventoriais numatytų prievolių valstiečiams. Jiems pasiskundus, kaip ir atsitikus bet kokiam sutartimi nenumatytam įvykiui, nuomotojas įpareigotas priimti Universiteto siūstus tikrintojus⁷². Pastarasis reikalavimas vertintinas kaip argumentas, patvirtinantis, kad Universitetas Musės valdų administravimą visiškai perima į savo rankas.

Sprendimas nuomoti pasiteisino. Laikinajai sutarčiai artėjant į pabaigą, Universiteto Valdybos nurodymu buvo sudarytas naujas Musės valdų inventorių. Apskaičiuota, kad Trakų sufraganato valdos apima 75 valakus, 26 margus ir 225 rykštes ariamos žemės bei pievų⁷³. Iš jų kasmet turėjo būti gaunama 969 sidabro rubliai pajamų. Ši suma turėjo tapti pradine varžytinėse dėl valdų nuomos⁷⁴. Trimetės nuomos sutarčiai dar nepasibaigus, Univer-

⁷¹ Vilniaus universiteto rektoriaus Juozapo Tvardovskio raštas Vilniaus universiteto Valdybai, 1823-04-10, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 41, l. 155.

⁷² Sutartis dėl Musės valdų nuomos, 1824, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 56, l. 2–3.

⁷³ Išrašas iš Vilniaus universiteto Beneficijų valdymo skyriaus 1827 m. kovo 2 d. protokolo, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 71, l. 37–38.

⁷⁴ Vilniaus universiteto siūsto matininko Jono Šantyro (Szantyr) raštas Vilniaus universiteto Valdybai, 1827-02-18, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 71, l. 1.

sitetas paskelbė apie Musės valdų išnuomavimą pagal vadinamąją amžinojo činšo sutartį. Pagal ją potencialus nuomotojas, kaip ir terminuotos sutarties atveju, turėjo pareigą nustatytais terminais du kartus per metus (sausio 6 ir birželio 24 d.) sumokėti į Universiteto kasą nuomos sumą ir laikytis inventoriumi numatytų prievolių valstiečiams. Nuomotojui palikta teisė ieškoti ir susigražinti pabėgusius Musės valstiečius, tačiau uždrausta juos perkelti į kitą vietą. Amžinojo činšo teisė numatė, kad pagal ją nuomojamos valdos yra paveldimos. Apsisprendusi pagal ją nuomoti Musės valdas, Universiteto Valdyba viena iš sutarties sąlygų numatė, kad jas ar jų dalį parduoti ar dalyti atskirais sklypais galima tik Universiteto vyresnybei leidus. Tokiu atveju, jeigu nuomotojai laiku į Universiteto kasą nesumokėtų nuomos mokesčio, valdos turėjo būti konfiskuojamos, išieškant iš jas nuomojusių dėl to patirtus nuostolius⁷⁵. Universiteto Valdyba apie Musės valdų, išnuomojamų pagal amžinojo činšo teisę, varžytines ir jų terminus paviėšino 1827 m. vasario antroje dekaadoje⁷⁶. 1827 m. kovo 2 d., paskutinę Musės valdų varžytinių dieną, jos buvo išnuomos buvusiam Lietuvos edukacinės teisinės komisijos sekretoriui Aleksandruui Jesmanui (Jeśman)⁷⁷, pasiūliusiam vietoj pradinės 969 sidabro rublių kainos keliomis dešimtimis didesnę sumą⁷⁸. Universiteto Valdyba pastarąją nuomos sutartį vertino kaip naudingą sandėrį. Planuota, kad į Universiteto kasą naujasis nuomininkas mokės virš 500 sidabro rublių daugiau nei jo pirmtakas. Papildomai dar bus sutaupyta, nes nuomotojas pasirūpins remonto reikalingais palivarko pastatais ir taip apsaugos Universitetą nuo papildomų išlaidų⁷⁹. Taigi Universitetas viltį ženkliai papildyti savo biudžetą iš Musės valdų nuomos vis dar puoselėjo.

Peršasi prielaida, kad Musės valdų amžinosios nuomos sutartimi, įsiteisėjusia 1827 m. kovo 23 d., galutinai panaikinta jų priklausomybė Tra-

⁷⁵ Musės valdų sutarties amžinojo činšo teise sąlygos, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 71, l. 3–4.

⁷⁶ Išrašas iš Vilniaus universiteto Valdybos 1827 m. vasario 9 d. protokolo, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 71, l. 14; Vilniaus universiteto kanceliarijos raštas *Kurjer Wileński* redakcijai dėl skelbimo apie varžytinių terminus išspausdinimo, 1827-02-17, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 71, l. 16.

⁷⁷ 1834 m. Musės savininku nurodytas Ignotas Jesmanas; žr. Vilniaus izdo rūmų raštas, 1834-03-10, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 92, l. 12; Malewskis nurodo 1831 m. Musės palivarką valdžius Kajetoną Jesmaną (Kajetan Jeśman) (Czesław Malewski, *Rodziny szlacheckie na Litwie w XIX wieku*, Warszawa: Fundacja Lanckorońskich, 2016, p. 551).

⁷⁸ Musės valdų varžytinių, vykusių 1827 m. vasario 25, 28 ir kovo 2 d., aktas, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 71, l. 31.

⁷⁹ Išrašas iš Vilniaus universiteto Valdybos beneficijų poskyrio 1827 m. kovo 2 d. protokolo, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 71, l. 37–38.

kų sufraganatui. Tolesnė įvykių eiga šią prielaidą iš pirmo žvilgsnio tarsi patvirtina. Kundzičiui 1829 m. sausio 16 d. mirus⁸⁰, atsilaisvino dvi Universitetui pasaulietinės valdžios parėdymu 1803 m. atitekusios Vilniaus vyskupijos pareigybės – Trakų sufragano ir katedros kapitulos kanauninko. Universiteto Taryba jau 1829 m. vasario 1 d. posėdyje į sufraganus išrinko Civinskį, o katedros kapitulos kanauninko vietą skyrė Ignotui Borovskiui⁸¹. Atlygio klausimas naujai išrinktajam sufraganui tąkart nesvarstytas. Neužsiminta ir apie Musės valdas. Tos pačios dienos posėdyje Taryba buvo supažindinta su universiteto rektoriaus Vaclovo Pelikano ir tuomet Vilniaus vyskupiją administratoriaus teise valdžiusio Andriaus Benedikto Klongevičiaus pasirašytu susitarimo projektu, kuriuo numatyta, kad yra tikslinga 1813 m. sutartį dėl bažnytinių beneficijų koreguoti ir papildyti naujais straipsniais. Pora jų buvo skirta Trakų sufraganato pokyčiams įteisinti. Numatyta, kad Musės valdas, priklausiusias Trakų sufraganatui, tikslinga išbraukti iš beneficinių valdų registro. Pretekstu tokiam sprendimui, reikia manyti, pasitarnavo atsilaisvinusi Trakų sufragano vieta. Sufragano pajamų šaltiniu, kaip ir numatė 1813 m. susitarimas, turėjo tapti Gardino klebonijai priklausiusios žemės valdos ir namai bei sklypas Gardine. Taigi numatyta įteisinti 1813 m. sprendimą dėl Trakų sufragano pajamų šaltinio⁸². Sufragano centru turėjo tapti Gardinas. Numatė įteisinti 1813 m. susitarimu patvirtintus sprendimus dėl Trakų sufraganato pajamų šaltinio, 1829 m. susitarimo tarp Universiteto vadovybės ir Vilniaus vyskupijos administratoriaus projekto autoriai siūlė keisti sufraganato pavadinimą. Argumentuota, kad Gardinui tapus potencialia sufragano rezidencijos vieta, ankstesnis sufraganato pavadinimas nėra adekvatus. Planuojamas sufraganato pavadinimo keitimas nebuvo siejamas su teritoriniais pokyčiais. Šaltiniuose nėra fiksuotos ir Trakų sufraganato (kaip, beje, ir kitų vyskupijos sufraganatų) teritorinės ribos. Pastaroji aplinkybė perša prielaidą apie atsitiktinį Trakų sufraganato pavadinimo parinkimą. Tačiau argumentuotam atsakymui reikalingi išsamesni tyrimai.

Dabartiniame temos tyrimo etape neįmanu argumentuotai atsakyti, kokios priežastys lėmė, kad 1829 m. susitarimo projekto straipsnis dėl Trakų sufragano pareigų susiejimo su Gardino klebono tarnyste nebuvo pradėtas

⁸⁰ Žytkowiczius nurodo Kundzičių mirus 1829 m. sausio 15 d.; žr. Leonid Żytkowicz, „Tadeusz Kundzicz“, p. 185–186.

⁸¹ Vilniaus universiteto Tarybos posėdžio protokolas, 1829-02-01, in: *LVIA*, f. 721, ap. 1, b. 1196, l. 13v–14v.

⁸² *Ibid.*

igyvendinti. Vėlesnių metų dokumentuose – tiek pasaulietinės, tiek bažnytinės proveniencijos – tokį susitarimą buvus neužsimenama. Prie pavadini-
mo keitimo klausimo taip pat negrįžta. 1829 m. Universiteto Taryba, tikėtina, kreipėsi dėl Civinskio kandidatūros patvirtinimo į Švietimo ministrą. Koks buvo/jei buvo atsakymas, neaišku. Tačiau Tarybos naujuoju Trakų sufraganu siūlytas Civinskis tąkart nepradėjo eiti savo pareigų. Peršasi prielaida, kad galėjo būti laukiama Apaštalu Sosto patvirtinimo. Tačiau argumentuo-
tam atsakymui, ar pasaulietinės valdžios laikysena Civinskio atžvilgiu žymi tam tikrus Rusijos imperijos ir Apaštalu Sosto santykių pokyčius, reikėtų išsamesnio tyrimo. Galimas dalykas, kad Trakų sufragano skyrimo reika-
lai strigo dėl pasaulietinės valdžios apskritai neigiamo nusistatymo sufra-
ganų pareigybės būtinumo klausimu. Neatmestina, kad tai kažkaip galėjo būti susiję ir su imperijos valdžios aukščiausiuose sluoksniuose suakty-
vėjusiais svarstymais dėl Vilniaus vyskupijos pertvarkymo į metropoliją.

Netruko paaiškėti, kad Musės valdų nuomos sutartis pasirodė esanti trumpalaikė. Jas pagal amžinąją nuomą valdęs Jesmanas už dalyvavimą sukilime buvo nubaustas tremtimi. Po sukilimo numalšinimo uždarius Vilniaus universitetą, šiai institucijai priklausiusios beneficijos, išskyrus Musės valdas, kaip priklausančias Trakų sufraganatui, perduotos 1833 m. įsteigta Vilniaus Romos katalikų dvasinei akademijai⁸³. Musės valdų nuo-
mos klausimas vėl tapo aktualus. Vidaus reikalų ministro Dmitrijaus Blu-
dovo manymu, buvo galima tik laikina Musės valdų, kaip priklausančių Trakų sufraganatui, nuoma⁸⁴. Jas nuo 1833 m. balandžio 23 d. administra-
vo atsargos karininkas Juozapas Lukaševičius⁸⁵. Kaip ir kitų Universiteto žinioje buvusių beneficijų, Musės valdų nuomos reikalų tvarkymas buvo pavestas specialiai tam įsteigta, vadinamajai Beneficijų komisijai. Pajamo-
mis iš nuomos naudojosi 1833 m. įsteigta Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija, kuriai buvo deleguota Universitetui 1803 m. įsaku suteikta teisė į bažnytines beneficijas. Civinskio skyrimo į Trakų sufraganus procedūra buvo atnaujinta tik ketvirto dešimtmečio pabaigoje. Reikėtų išsamesnių ty-
rimų, norint argumentuotai atsakyti, kodėl imperatorius Universiteto Tary-
bos išrinktą kandidatą patvirtino beveik po dešimties metų – 1838 m. Dar

⁸³ Vilniaus Romos katalikų dvasinės akademijos įstatai, Nr. 6296, 1833-07-01, in: *PSZ*, rink. 2, t. 8, in: nlr.ru/e-res/law_r/search.php.

⁸⁴ Vidaus reikalų ministro Dmitrijaus Bludovo raštas, 1834-11-30, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 92, l. 15–16.

⁸⁵ Matininko Jono Šantyro (Szantyr) raportas, 1834-12-16, in: *LVIA*, f. 694, ap. 6, b. 92, l. 15–16.

poros metų prirėikė gauti popiežiaus pritarimą – Civinskis Dercos (*Delcos*) vyskupu *in partibus infidelium* nominuotas 1840 m. gruodžio mėn. Konsekracijos išskilmė įvyko Sankt Peterburge 1841 m. rugpjūčio 24 d.⁸⁶ Civinskis pajamomis iš Musės valdų pasinaudoti jau nespėjo. Kaip ir kitos Katalikų Bažnyčios hierarchams priklausiusios žemės valdos, 1842 m., remiantis 1841 m. gruodžio 25 d. įsaku⁸⁷, Musės valdos buvo nusavintos ir perduotos valstybės išdui. Tačiau naujai paskirtas Trakų sufraganas, kaip ir visa valdų netekusi hierarchinė dvasininkija, be pajamų palikta nebuvo. Pagal imperatoriaus 1842 m. sausio 1 d. patvirtintus vyskupijų administracijos etatus, kiekvienos vyskupijos sufraganui iš valstybės išdo buvo numatyta skirti 1300 sidabro rublių pragyvenimo išlaidoms, dar 700 sidabro rublių mokėta palydai išlaikyti. Kokia palyda čia turėta omenyje, nėra aišku, tačiau iš viso sufraganui iš išdo buvo numatyta išmokėti 2000 sidabro rublių per metus⁸⁸. Nei Trakų sufragano pareigybė, nei Trakų sufraganatas nebuvo panaikinti. Tačiau 1846 m. Civinskiui mirus, Trakų sufraganai nebebuvo skiriami. Vyskupijos liturginiuose kalendoriuose kasmet, iki imperinio valdymo pabaigos, nurodinėta, kad Trakų sufragano vieta yra neužimta.

Išvados. Trakų sufragano pareigybės, įsteigtos Katalikų Bažnyčios Lietuvoje hierarchų ir patvirtintos Apaštalu Sosto XVIII a. aštuntame dešimtmetyje, perdavimas Vilniaus universitetui vyskupijos sufraganato tinklo struktūros neišbalansavo. Tačiau prisidėjo prie sufragano išlaikymui skirtų žemės valdų valdymo formų kismo. Išskirtinis Trakų sufraganato valdų administravimo bruožas universitetiniu laikotarpiu – tinkamiausios formos paieškos. Atlikta analizė patvirtina prielaidą, kad Trakų sufraganatui priklausiusių žemės valdų administravimo pokyčius lėmė sufraganato perdavimas akademinėi institucijai.

Universiteto Valdybos sprendimas nusišalinti nuo Trakų sufraganatui priklausiusių Musės žemės valdų valdymo priežiūros ir kontrolės, jų administravimą pavedant Universiteto į sufragano pareigas deleguotam Tadu Kundzičiui, nepasiteisino. Vilniaus švietimo apygardos kuratoriaus Adomo Jurgio Čartoriskio sprendimu jas 1822 m. iš Kundzičiaus atėmus, Musės valdos liko Universiteto žinioje. Žemės valdų atėmimas nebuvo susietas su pašalinimu iš sufragano pareigų – Kundzičius jas ėjo iki mirties 1829 m.

⁸⁶ Plačiau su nuorodomis į šaltinius žr. Aldona Prašmantaitė, *op. cit.*, p. 67–112.

⁸⁷ Įsakas Nr. 15153, 1841-12-25, in: *PSZ*, rink. 2, t. 16, in: www.nlr.ru/e-res/law/r/search.php.

⁸⁸ Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos posėdžio protokolas, 1842-08-11, in: *LMAVB*, f. 43, b. 267, l. 60v–65.

Musės valdos 1822 m. buvo perduotos tiesioginiam Universiteto vadovybės administravimui. Nuomos formų įvairovė, jų trumpalaikiškumas (nuoma pagal amžinąjį činšą buvo nutraukta politinių įvykių sąlygotų pasekmių), rodo, kad akademinėi institucijai nesisekė deramai tvarkyti Trakų sufraganatui priklausiusių valdų. Galimybė Musės valdose panaikinti lažą Universitetas nepasinaudojo. Planai paversti Musės palivarką mokuoju ūkiu Universitete dėstytojų žemės ūkio mokslų studentams taip pat nebuvo realizuoti.

1832 m. Universitetą uždarius, Musės valdos nuomos laikinąja nuoma iki naujo sufragano paskyrimo. Teisė naudotis pajamomis iš nuomos deleguota 1833 m. įsteigtai Vilniaus Romos katalikų dvasinei akademijai. 1840 m. Apaštalu Sostas Trakų sufraganu paskyrė Joną Civinskį, tačiau jis pajamomis iš Musės valdų pasinaudoti nespėjo. Kaip ir kitos Katalikų Bažnyčios hierarchinei dvasininkijai priklausiusios valdos, Musės valdos 1842 m. buvo sekuliarizuotos. Po Civinskio mirties 1846 m. naujas sufraganas nebuvo skiriamas. Tačiau nei Trakų sufragano pareigybė, nei sufraganatas panaikinti nebuvo. Trakų sufraganatas kaip Vilniaus vyskupijos administracinė struktūra XIX a. išliko, tačiau nuo penkto dešimtmečio vidurio tai tebuvo formalus vyskupijos administracinio padalijimo vienetas.

1813 m. susitarimu tarp Universiteto rektoriaus ir vyskupijos administratoriaus įteisinti planai Trakų sufragano pareigybę susieti su Gardino klebono pareigomis, 1829 m. susitarimo projekte buvo atnaujinti ir papildyti sprendimu keisti sufraganato pavadinimą į Gardino. Pastarasis sumanymas nebuvo realizuotas, tačiau vien tai, kad tokių ketinimų būta, leidžia teigti Trakų sufraganatą buvus vyskupijos administracinio padalijimo vienetu be apibrėžtų teritorinių ribų.

Trakų sufragano pareigybę 1803 m. perdavus Universitetui, Vilniaus vyskupijos hierarchai nebuvo eliminuoti iš personalijų skyrimo procedūros. Atlikta analizė rodo, kad Universiteto į Trakų sufraganus skirto profesoriaus emerito Kundzičiaus kandidatūra vyskupijos hierarchinei dvasininkijai su vyskupu Jonu Nepomuku Kosakovskiu priešakyje buvo priimtina. Po Kundzičiaus mirties 1829 m. Universiteto į atsilaisvinsią vietą deleguoto Civinskio kandidatūrai pritarė tuometis vyskupijos administratorius Andrius Benediktas Klungevičius. Teisės administruoti Trakų sufraganatui priklausiusias žemės valdas po 1803 m. Vilniaus vyskupija neturėjo. Imperijos valdžios valia įvykdyta Musės valdų sekuliarizacija XIX a. penkto dešimtmečio pradžioje leidžia teigti, kad jos nebuvo išbrauktos iš Vilniaus vyskupijos beneficinių valdų registro.

FEATURES OF THE HISTORY OF TRAKAI SUFFRAGANATE AND ITS HOLDINGS IN THE NINETEENTH CENTURY

Summary

The position of the suffragan of Trakai was established by the hierarchy of the Catholic Church of Lithuania and approved by the Apostolic See in the 1770s. The transfer of this position to Vilnius University in 1803 inspired changes to the administration of land holdings intended for the subsistence of the suffragan. The exceptional feature of the administration of the holdings of the Trakai suffraganate during its university period was a search for the most adequate form of their management. The conducted analysis confirms the assumption that the changes in the administration of the holdings of the Trakai suffraganate were brought about by its transfer to an academic institution.

The diversity of rent forms and their short-term nature (the rent by eternal quit-rent was suspended by the consequences of political events) show that the academic institution was not successful in adequate administration of the holdings of the Trakai suffraganate. The university did not take the advantage of the possibility to abolish *corvée* labour in the holding of Musè. The plans of the university to convert the folwark of Musè into a teaching farm for the students of agricultural disciplines were not implemented either. The case of the transfer of the Trakai suffraganate of the Vilnius diocese to Vilnius University by a decision of the authorities of the Russian Empire is a reflection of imperial policies aimed at the Catholic Church.

When the Vilnius University was closed in 1832, the holding of Musè was temporarily let until the appointment of a new suffragan. The right to use the revenue from rent was delegated to Vilnius Roman Catholic Spiritual Academy established in 1833. In 1840, the Apostolic See appointed Jonas Civinskis as suffragan of Trakai, but he missed the opportunity to make use of the revenue from the Musè holding. Like other holdings owned by the clergy of the hierarchy of the Catholic Church, the holding of Musè was secularized in 1842. After Civinskis's death in 1846, a new suffragan was not appointed. However, neither the position of the suffragan of Trakai nor the suffraganate were abolished. As an administrative structure of the Vilnius diocese, the suffraganate of Trakai survived into the nineteenth century, but from the mid-1840s it was just a formal unit of the administrative division of the diocese.

In 1813, the rector of Vilnius University and the diocese administrator reached an agreement which legitimated the plans to link the position of the Trakai suffragan with that of the parish priest of Hrodna; in 1829, the draft of the agreement was updated and supplemented with a decision to change the name of the suffraganate into that of Hrodna. Although not implemented, the idea of the name change is an obvious proof that the suffraganate of Trakai was a unit

of administrative division of the diocese, which did not have defined territorial boundaries.

The transfer of the Trakai suffraganate of the Vilnius diocese to Vilnius University and the vacancy of the suffragan from the 1840s were a reflection and a consequence of the imperial policy with regard to the Catholic Church.